

УДК 796.5

СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СПОРТИВНОГО ТУРИЗМУ ЯК ВИДУ СПОРТУ В УКРАЇНІ

Остапчук В.В.

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

На основі аналізу кількісних показників походів вищих категорій складності (з четвертої по шосту) простежується стан підготовки туристських кадрів та спортсменів-розрядників найвищого рівня. На основі звітів Центральної маршрутно-кваліфікаційної комісії аналізується динаміка найскладніших спортивних туристських походів з пішогодного, гірського, водного, велосипедного та лижного туризму. Простежуються особливості видової структури походів вищих категорій складності. Розглядаються й аналізуються показники Чемпіонатів України спортивних туристських походів. На основі виявлених статистичних закономірностей аналізуються особливості спортивного туризму як неолімпійського виду спорту на сучасному етапі.

Ключові слова: спортивний похід, категорія складності, Чемпіонат.

Постановка проблеми. Розвиток спортивно-го туризму (СТ) в Україні, як і на всьому пострадянському просторі, зазнав і продовжує зазнавати суттєвої трансформації. Зокрема, перестають бути актуальними такі риси спортивного туризму, як його соціальний і масовий характер, державна фінансова підтримка, в тому числі і дитячо-юнацького туризму, система підготовки спортивних та громадських туристських кадрів. Такі зміни зумовлені низкою чинників, як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У попередніх публікаціях [2; 3] автором зроблена спроба аналізу чинників і характерних рис сучасних змін стану СТ. Головні зміни стосуються динаміки, структури та географії як категорійних, так і ступеневих спортивних туристських походів (далі – походів). Зокрема, аналіз показав, що попри незначну міжрічну мінливість, простежувалася досить чітка тенденція збільшення кількості походів після глибокої кризи 1990-х до початку 2010-х років, яка змінилася їхнім зменшенням, особливо значним у 2014 році, що мало цілком очевидні причини воєнного й соціально-економічного характеру. Така тенденція, на жаль, підтверджуються й статистичними даними за останні

роки. Видова структура ступеневих і категорійних походів суттєво різнилась. При цьому останні на сучасному етапі організуються переважно не закладами й установами, а шляхом спонтанного об'єднання груп учасників, зокрема і через соціальні мережі. Змінилася і географія походів, насамперед категорійних, східний закордонний вектор яких суттєво диверсифікувався, а в межах України посилилася роль Карпатського туристського регіону. В той же час, порівняно мало уваги було приділено аналізу походів IV-VI категорій складності (далі – к. с.), участь у яких або керівництво якими дозволяє отримати перший спортивний розряд, КМС та звання МС України.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Як було зазначено, практично від початку XXI ст. відбувається зниження ролі туристських походів у підготовці туристів-спортсменів, насамперед на рівні дитячо-юнацького туризму. Через низку чинників [2; 3], усе більше туристів-спортсменів надають перевагу варіанту отримання нових розрядів і звань через участь у змаганнях з видів туризму, та й то в більшості на дистанціях зі штучними перешкодами. Таку тенденцію важко оцінювати як позитивну, проте аналіз статистичних даних показує об'єктивність

її існування. Насамперед, такі зміни призвели до труднощів у проведенні Чемпіонатів спортивних туристських походів, започаткованих у 2010 р., зокрема до необхідності об'єднання походів двох (часом і більше) категорій складності, що знижує клас змагань (відповідно і можливість отримання спортивних розрядів і звань) або проведення Чемпіонату з окремих видів не щороку. Серед туристської спільноти [4, с. 117] ведеться обговорення таких проблем, пошук шляхів адаптації та оптимізації функціонування СТ як виду спорту. Зазначені проблеми є складними і вочевидь витікають із сучасної трансформації СТ пострадянського зразка відповідно до світових тенденцій. Однак, детальний і всебічний аналіз сучасних особливостей динаміки та структури походів вищих категорій складності з різних видів СТ може бути корисним щодо розуміння сутності змін у СТ, які відбуваються.

Обґрунтування цілей статті. Тому, головним завданням даного дослідження є максимально всебічний аналіз сучасних особливостей динаміки та видової структури СТ як неолімпійського виду спорту в Україні на основі статистичних даних про спортивні туристські походи найвищих категорій складності за 2005-2017 рр., представлених у щорічних звітах Центральної маршрутно-кваліфікаційної комісії (ЦМКК) Федерації СТ України [Офіційний сайт Федерації: режим доступу: <http://www.cmkk.com.ua/>]. Дане дослідження, на продовження попередніх, розширює й поглиблює аналіз стану й особливостей розвитку СТ в Україні [2, с. 381] у галузі підготовки туристських кадрів через зростання майстерності спортсменів-розрядників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Насьогодні щорічні звіти ЦМКК Федерації СТ України є найбільш репрезентативним джерелом інформації про категорійні походи, однак ставитися до представлених у звітах показників слід з певною обережністю, зумовленою, по-перше, тим, що в окремі роки деякі обласні МКК не подали свої звіти, по-друге, з 2010 року ЦМКК подає окремо інформацію про розглянуті та зараховані походи, що певною мірою порушує однорідність ряду даних і створює ефект відносно заниження показників після 2010 року. Суттєву поправку слід робити також на те, що після 2014 року до звітів ЦМКК не включалася інформація з окупованих територій Донецької та Луганської областей та анексованого Криму, при тому що частка категорійних походів, прове-

дених зокрема Донецькою обласною федерацією СТ, була помітною [3, с. 95]. Також до аналізу залучені дані про походи вищих категорій складності, які взяли участь у щорічних Чемпіонатах СТ походів у 2010-2017 рр., розміщені у відповідних протоколах на сайті ЦМКК.

Аналіз статистичних даних щодо розвитку СТ в Україні впродовж останніх тринадцяти років дозволяє виявити відносно стійкі особливості його сучасного стану, динаміку та тенденції розвитку окремих видів туризму.

Порівняння видової структури всіх категорійних походів і походів IV-VI к. с. (рис. 1) дозволяє виявити суттєві відмінності, зокрема: значно меншу частку піших походів вищих категорій складності; провідні місця у структурі найскладніших походів (з часткою понад 20%) піших, водних, гірських і велосипедних з малопомітним лідерством останнього; більш помітну частку складних автмотопоходів.

У табл. 1 наведені узагальнені за досліджуваний період дані про кількість категорійних походів у розрізі видів туризму і частку, яка припадає з-поміж них на походи вищих категорій складності. Найбільшими є частки вітрильних, автмото- і гірських походів (16, 12,5 і 10,5% відповідно), що можна пояснити найбільшими фінансовими затратами на організацію таких походів (дорожніх для гірських і на засоби пересування для інших двох), що суттєво обмежує кількість туристів, які могли б долучатися до таких видів туризму, і готових нести значні затрати на походи нижчих категорій складності, які не дають активного спортивного росту. Незначна частка найскладніших піших походів, вочевидь, зумовлена саме їхньою доступністю і через те масовістю нескладних походів. Відсутність складних спелеопоходів зумовлена тим, що спелеологи входять до Федерації СТ переважно формально та функціонують на власних засадах, не розвиваючи спелеотуризм як вид спорту.

При цьому частка походів IV-VI к. с. (529) у загальній кількості категорійних походів (10010) становить лише 5,3%, що є фактом не дуже втішним. Частка учасників походів IV-VI к. с. (3840) з-поміж учасників усіх категорійних походів (86102) є ще меншою і становить 4,5%, що пояснюється меншим пересічним кількісним складом груп у найскладніших походах.

Серед походів IV-VI к. с. за досліджуваний період більше половини припадає на «четвірки»; найменшою (5,7%) є частка «шестірок» (рис. 2).

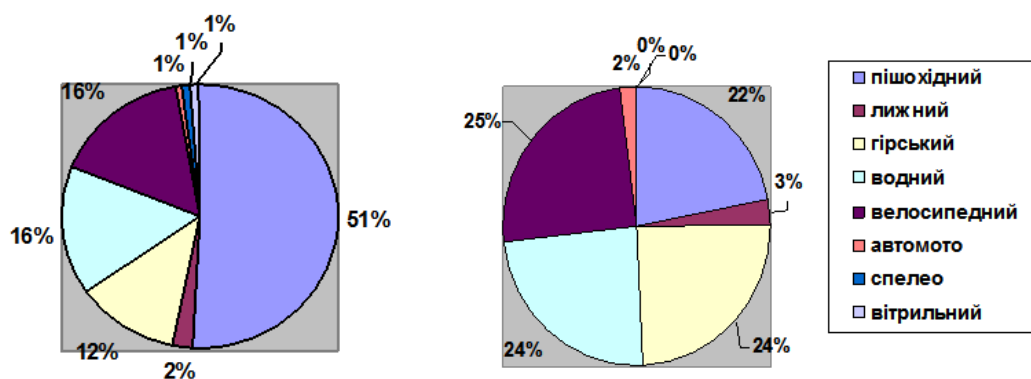

Рис. 1. Співвідношення сумарної кількості категорійних походів загалом (ліворуч) і походів IV-VI к. с. (праворуч) за 2005-2017 рр. з окремих видів туризму

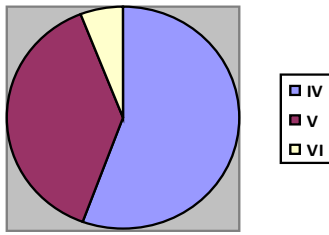

Рис. 2. Співвідношення походів IV, V і VI к. с.

Динаміка кількості походів IV-VI к. с. з усіх видів туризму представлена в табл. 2. Найбільше таких походів (по 70) припадає на 2007 і 2008 роки.

Як зазначалося раніше, перехід ЦМКК у 2010 році на звітність за новою формою (з виділенням окремо розглянутих і зарахованих походів) суттєво ускладнює об'єктивність виявлення особливостей динаміки кількості походів IV-VI к. с. впродовж досліджуваного періоду. В окремі роки зараховані походи становили менше половини розглянутих (рис. 3). Загалом із 493 розглянутих у 2010-2017 рр. походів IV-VI к. с. було зараховано лише 243 (49,3%), при цьому частка зарахованих гірських походів була найменшою і становила 26% від розглянутих. З огляду на те, що більшість незарахованих походів існують лише на папері, до аналізу після 2010 р. були включені саме зараховані походи.

Для більш детального дослідження динаміки походів IV-VI к. с. з окремих видів туризму побудовано діаграми (рис. 4-8), що дозволило виявити як спільні тенденції, так і видові особливості. Власне, спільним для усіх видів походів є збільшення їхньої кількості у першій частині досліджуваного періоду і подальше суттєве скорочення, а відмінності полягають в абсолютних

Таблиця 1

Загальна кількість категорійних спортивних походів з окремих видів туризму (2005-2017 рр.)

Вид туризму	Категорійні СП загалом	Походи IV-VI к. с.	
		Кількість	Частка, %
Пішохідний	5038	114	2,3
Лижний	238	16	6,7
Гірський	1187	125	10,5
Водний	1617	123	7,6
Велотуризм	1653	130	7,9
Автомото	80	10	12,5
Спелео	121	0	0
Вітрильний	86	14	16,3
Разом	10010	529	5,3

Джерело: таблиця складена автором за даними щорічних звітів ЦМКК про роботу ОМКК ФСТУ

значеннях кількості походів і часі досягнення максимальних показників. Так, для піших походів, на відміну від інших, позитивні тенденції продовжувалися довше, до 2009 року (рис. 4), тоді як для лижних, гірських і водних походів негативні зміни почалися після 2007 року (рис. 5-7).

Складні лижні походи традиційно проводилися в Хібінах, Полярному і Приполярному Уралі та у ще більш віддалених регіонах РФ, тому їхня кількість зараз є незначною (рис. 5), а після 2010 року складні лижні походи практично не проводилися. Динаміка кількості велопоходів має свої особливості, зокрема найбільші кількісні показники були досягнуті у 2012 і 2013 роках, а також попри дуже значне скорочення, кількість велопоходів і в останні роки є помітною.

Узагальнено стан підготовки туристів-спортсменів через участь і керівництво походами відо-

Таблиця 2

Загальна кількість походів IV-VI к. с. з усіх видів туризму (2005-2017 рр.)

2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
30	61	70	70	56	32	31	55	47	20	15	25	17

Джерело: таблиця складена автором за даними щорічних звітів ЦМКК про роботу ОМКК ФСТУ

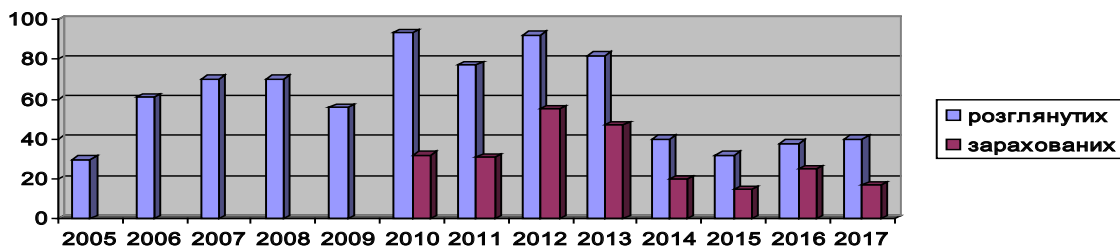

Рис. 3. Співвідношення загальної кількості розглянутих і зарахованих спортивних туристських походів IV-VI к. с. (2005-2017 рр.)

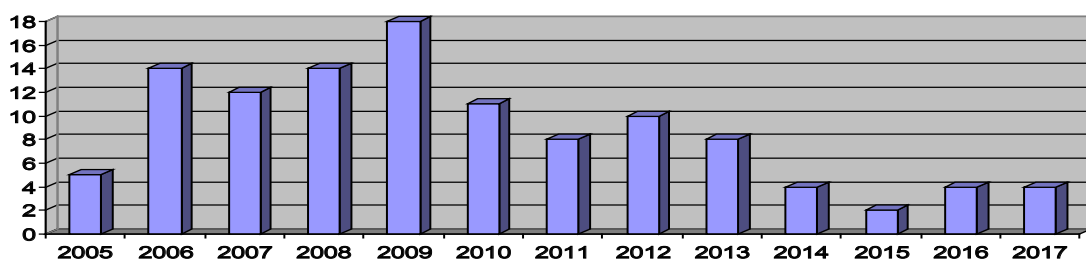

Рис. 4. Загальна кількість піших походів IV-VI к. с. (2005-2017 рр.)

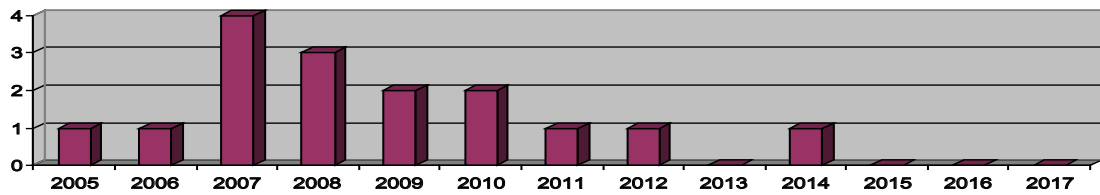

Рис. 5. Загальна кількість лижних походів IV-VI к. с. (2005-2017 рр.)

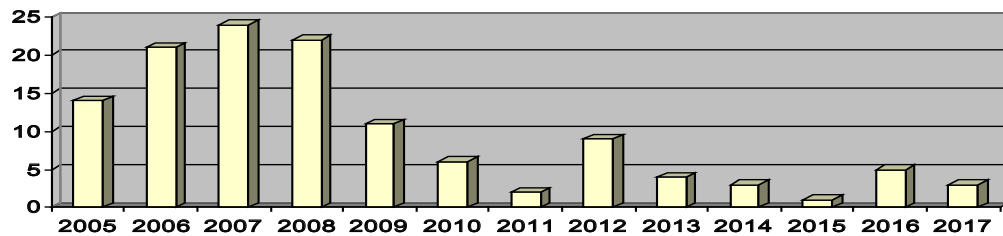

Рис. 6. Загальна кількість гірських походів IV-VI к. с. (2005-2017 рр.)

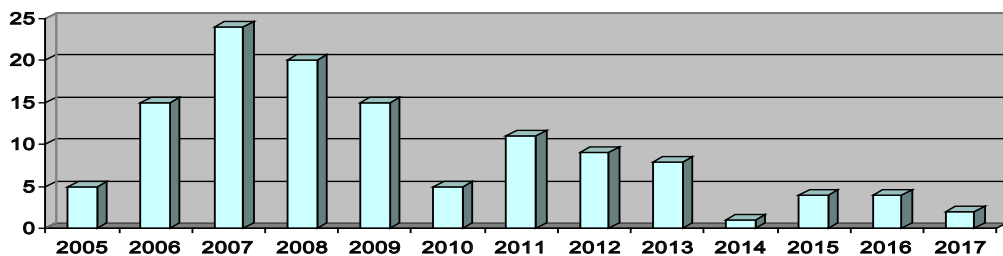

Рис. 7. Загальна кількість водних походів IV-VI к. с. (2005-2017 рр.)

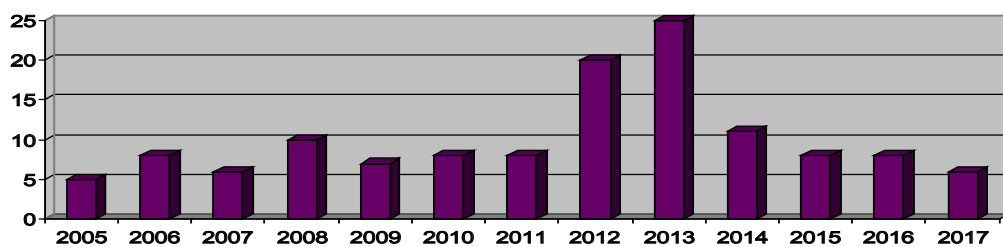

Рис. 8. Загальна кількість велосипедних походів IV-VI к. с. (2005-2017 рр.)

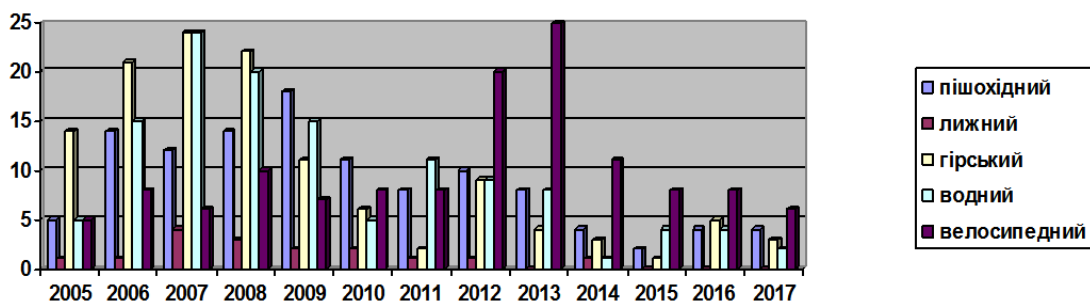

Рис. 9. Загальна кількість походів IV-VI к. с. з окремих видів туризму (2005-2017 рр.)

бражає рис. 9, де представлена для порівняння кількість найскладніших походів із розглянутих видів туризму, які є найбільш популярними і з яких більш-менш регулярно проводилися Чемпіонати.

Найбільша кількість складних походів до 2008 року припадає на гірські походи, проте в наступні роки їхня частка значно зменшилася. Кількість складних піших і водних походів також є значною і порівнянною з гірськими. Чітка пози-

тивна динаміка і суттєва частка була характерною для велотуризму. З 2012 р. велотуризм суттєво випередив інші види туризму за кількістю складних походів, проте і він не уник негативних тенденцій після 2014 р.

Подібні тенденції проглядаються і у представництві Чемпіонатів СТ походів, які проводилися у 2010-2017 рр. (табл. 3). Разом у найбільш масових і регулярних Чемпіонатах з чотирьох видів туризму взяли участь 266 походів IV-VI к. с.,

Таблиця 3

Кількість походів IV-VI к. с., учасників Чемпіонату СТ походів

Рік/вид туризму	Піший			Гірський			Водний			Вело			Разом
	IV	V	VI	IV	V	VI	IV	V	VI	IV	V	VI	
2010	4	5		7	4	2	3	3		7	8	1	44
2011	6	7			6		1	1	1	8	4	2	36
2012		7		8			6	5	2	7	3	5	43
2013	8			3	3		4	4		8	10		40
2014	3	3			4	3				7		8	28
2015	5	1		6				4	2		7		25
2016					4	2		6		6		6	24
2017		6		6				6		2	6		26
Разом	26	29	-	30	21	7	14	29	5	45	38	22	266

* - сірим виділені Чемпіонати, що проводилися в об'єднаних групах походів

найбільша частка з яких (39,5%) припадає на велопоходи. Слід зазначити, що Чемпіонати СТ походів з інших видів туризму проводилися вкрай нерегулярно і переважно в об'єднаних групах, які включали походи III, II і навіть I к. с. (насамперед, автмототуризм). З лижних походів Чемпіонати проводилися у 2010 (III-V к. с.) і 2016 р. (I-III к.с.), з вітрильного – лише у 2012 р. (V к. с.). Особливістю Чемпіонату 2017 р. стало масове включення до участі походів нижчих категорій з усіх видів туризму через неможливість забезпечити мінімальну кількість учасників (6 походів) вищих категорій складності.

Висновки з даного дослідження та перспективи. Попри економічні негаразди і численні проблеми, які стали на заваді розвитку СТ в Україні, з середини 2000-х років спостерігалися певні позитивні тенденції у розвитку окремих

видів туризму (передусім, велосипедного). Позитивні зрушення відбулися значною мірою завдяки створенню Федерації СТ України та її територіальних структур [1, с. 54]. Одним із найбільш важливих результатів роботи Федерації стало напрацювання нормативної бази СТ. Проте, з 2012 року намітилися певні негативні тенденції, зумовлені значною мірою соціально-економічними чинниками. 2014 рік став украї несприятливим для проведення походів через низку причин, головними з яких є анексія Криму та військова агресія РФ. На жаль, умов для відновлення позитивних тенденцій розвитку СТ в Україні поки що очікувати важко. При цьому, деякі виділені в дослідженні сучасні особливості СТ вказують на початок його поступового перетворення з виду спорту, який до того ж є мало видовищним, на елітний вид активного відпочинку.

Список літератури:

1. Зігунов В. Історичні аспекти розвитку Федерації спортивного туризму України / В. Зігунов // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві: Збірник наукових праць. Т. 1, 2008. – С. 54-56.
2. Остапчук В.В. Сучасний стан розвитку спортивного туризму в Україні / В.В. Остапчук // Фізичне виховання, спорт і туристсько-краєзнавча робота в закладах освіти: Збірник наукових праць.– Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я.М., 2016. – С. 379-386.
3. Остапчук В.В. Сучасні особливості спортивних туристських походів в Україні / В.В. Остапчук // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Географія. – Тернопіль: СМП "Тайп". – № 2 (випуск 43). – 2017. – С. 93-100.
4. Соколов В.А. О насыщенной проблеме в системе спортивного туризма // Туризм и современность: состояние, проблемы и прогнозы развития: Сборник материалов Международной научно-практической конференции, 2018. – Москва. – С. 116-121.

Остапчук В.В.

Нежинский государственный университет имени Николая Гоголя

СОВРЕМЕННЫЕ ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ СПОРТИВНОГО ТУРИЗМА КАК ВИДА СПОРТА В УКРАИНЕ

Аннотация

На основании анализа количественных показателей походів высших категорий сложности (с четвертой по шестую) прослеживается состояние подготовки туристских кадров и спортсменов-разрядников наивысшего уровня. На основании отчетов ЦМКК анализируется динамика наиболее сложных спортивных туристских походів из пешеходного, горного, водного, велосипедного и лыжного туризма. Прослеживаются особенности видовой структуры походів высших категорий сложности. Рассматриваются и анализируются показатели Чемпионатов Украины спортивных туристских походів. На основании выявленных статистических закономерностей анализируются особенности спортивного туризма как неолимпийского вида спорта на современном этапе.

Ключевые слова: спортивный поход, категория сложности, Чемпионат.

Ostapchuk V.V.

Nizhyn State University named after Nikolai Gogol

CURRENT FEATURES OF SPORT-TOURISM DEVELOPMENT AS A SPORT IN UKRAINE

Summary

On the basis of the analysis of the quantitative indicators of campaigns of the higher categories of complexity (from the fourth to the sixth), the state of training of tourist staff and athletes-dischargers of the highest level can be traced. Based on the reports of the CMMC, the dynamics of the most challenging sports hiking trips from hiking, mountain, water, cycling and skiing is analyzed. Features of the specific structure of campaigns of higher categories of complexity are traced. The indexes of the Ukrainian Championships of sporting hiking trips are considered and analyzed. On the basis of the revealed statistical laws, the features of sports tourism as a non-Olympic sport at the present stage are analyzed.

Keywords: sport trips, categorical hiking, Championship.